

Felix Salten

Amerikka viidessä minuutissa

Helsinki 2016

Alkuteos *Fünf Minuten Amerika* (1931)

Etukannen kuva Dick Whittington (USC Archive)

Takakannen kuva Dorothea Lange (Library of Congress)

Suomennos ja sivunvalmistus Markus Lång

Kustantaja BoD – Books on Demand GmbH, Helsinki, Suomi

Valmistaja BoD – Books on Demand GmbH, Norderstedt, Saksa

ISBN 978-952-330-567-0 (SID.)

ISBN 978-952-330-308-9 (NID.)

ISBN 978-952-330-959-3 (E-KIRJA)

*Talo elää tavallaan,
vieras lähtee ajallaan.*

Vanha sanonta.

SISÄLLYS

Matkalla	11
Ensi näkymä	19
Lennot, elokuvat ja nauru	28
Päivä Washingtonissa	36
Etelän kaupunkeja	44
Vänrikki Engelbrecht	53
Suuri näyttämö	62
Los Angeles	72
Elokuvan kaupunki	81
Välinäytös: Yosemite	90
Kaupunkeja ja maisemia	99
Chicago — oikeasti vaarallinen?	110
Henry Ford, melkoinen miekkonen	123
Helvetti Omahassa	138
Huvittelua Cincinnatissa	149
Erijärvi — Buffalo — Niagara	158
Kieltolaki	167
Seksuaalikieltolaki	178
Pilkkuja auringossa — mutta auringossa!	187
Liite	203

aloista ja luonnonvoimien myllerryksestä.

Tänä aamuna trumpetisti soitti jälleen oveni edessä: ”Iloitkaatte elämästä.” Yhdyin siihen jälleen koko sydämestäni. ”Niin kauan kuin vain lamppumme hehkuu.”

ENSI NÄKYMÄ

On sunnuntai, kun saavumme maihin. Kello seitsemän aamulla matkaamme, liu’umme, uimme hitaasti lähemmäs ja lähemmäs. ”Ui suuri laiva tätä suuntaa, juur’ ikään soluu kana-vaan.” Taas kerran tajuaa, kuinka mahtavasti *Faustin* sanat luotaavat aikaa ja liikettä. Rannikonkaistaleita ilmaantuu etäällä näkyviin. Kaukaisuudessa kohoaa kaupunki, ikään kuin pakoon lähdössä. Tuolla Amerikka avaa jättimäisen kitansa nielläkseen kokonaisia kansanheimoja. Voisi myös sanoa: tuolla U. S. A. avaa sylinsä ottaakseen kaikki kansat tykönsä. Taivas on tummanharmaa; Hudsonin vesistä kohoaa ohutta vaaleanharmaata usvaa. Kaikki räikeys näyttää lientyneen, kaikki melske hiljenneneen. New York ei jyrise eikä räisky vaan on ottanut sordinon käyttöön, laulaa meille mollissa *mezza voce*. Ei räikeänä mainoskuva-
na vaan ylväänä guaššiluonnoksena, joka antaa mieluummin aavistella kuin näyttää mitään sellaisenaan.

Vapaudenpatsas tervehtii meitä soihtu korkealla kädessään. Kenties patsas oli aikoinaan hallitseva näky, kun se vartioi kaupunkia pikku saarellaan, virtojen yhtymäkohdassa. Kenties se oli veistoksena ja mielikuvana suunnattoman vaikuttava. Aikoi-

naan. Nykymaailma suhtautuu melkoisen empivästi ja suurin varauksin, kun vapaudesta tulee puhe. Jatkona ovat veljeys ja tasa-arvo. Paremminkin olivat. Ennen muinoin. Ne olivat enemmän hurmiohuutoja kuin punnittua puhetta. Että ihmisten keskuudessa ei ole enempää tasa-arvoa kuin eläinten tai kasvien, se tiedetään parhaiten Amerikassa. Ja millaisia veljiä osaamme olla, sen ovat vaarattomimmatkin ihmiset saaneet sodan aikana ja sen koommin nykyaikaan asti tuta.

Vapaudenpatsas saarnaa menneisyyden paatosta. Laivalla vain pikkupoika, Babbitien lapsi, riemuitsee nähdessään patsaan jälleen. Hänelle se on kuitenkin pelkkä leikkikalua, jonka hän haluaisi omakseen. (Niin kuin monet isot lapset ovat mielineet.) Muutoin patsas vaikuttaa lähinnä rihkamatavaralta. Se ei erotu mitenkään taivaasta, toisin kuin se aikaisemmin lienee vaikuttavasti tehnyt. Selän takana, niin kuin aina vapauden selän taa vetäytyneinä, kohoavat kaupungin sortolinnoitukset korkeuksiin ja jättimäisellä, huimalla arkkitehtuurillaan julistavat nykyajan jylisevää, asiallista ja päälle päätteeksi romantiikan paisuttelemaa paatosta.

Kello kymmeneltä laiva oli vihdoinkin laiturissa. Tuntia myöhemmin kuljimme autioita, hiljaisia katuja. Mukavaa että ensi näkemällä New York näyttäytyi vaaleanharmaassa hunnussa, ikään kuin vaivihkaa ja verkkaisesti huipentumia valmistellen. Mieluisaa että

sellaista taivasta vasten jättiläislinnoitukset tekevät samantapaisen vaikutuksen kuin pyramidit, kun ne näkee ensimmäistä kertaa saavuttaessa Tantasta Kairoon; että jättimäiset sillat, jotka johtavat Manhattanilta Brooklynin, näyttävät siltä kuin ne olisi viivoitettu taivaankanteen hienoimmalla hopeakynällä. Ja mukavaa sekin, että on sunnuntai, että on aivan hiljaista, kun saavumme kaupunkiin.

New York! Totisesti! Mahtavaa, ihmeellistä on vihdoinkin täällä! Vihdoinkin!

Mutta ei suoraan keskelle huumaavaa hälinää. Ei oikopäätä tämän maailman pauhaavaan markkinameluun. Minähän olen pelkkä *greenhorn*, kuten täällä tietämättömiä uusikkoja kutsutaan. Nimitys *greenhorn* sopii minulle kuin valettuna. Silti olen ennen kaikkea nautiskelija, ja niin kyltymätön kuin olenkin, en sentään tahdo kaikkea autuutta yhdellä hotkaisulla enkä yhteen hengenvetoon. Loputtoman pitkät avenuet, avarat toukokuisen vehreät puistot, jotka tajuaa uusiksi pienistä, nuorista puista, valtava viivasuorien katujen verkosto riittävät minulle ensi alkuun. Katujen avulla New Yorkia voi jäsenellä kaikessa rauhassa, kuten amerikkalaisuuden alkeisoppilaalle sopii.

New York vaikuttaa monimutkaiselta kaupungilta, sellaiselta jota tuskin voi oppia edes pitkän elämän aikana tajuamaan. Kun kuvanveistäjä Canovalta kysyttiin mielipidettä Roomasta, hän vastasi: ”En sitä tunne; olen asunut Roomassa vasta kolmekym-

le tuon arvoituksellisen pinteepäätodennäköisen mutta häpeällisen yksinkertaisen syyn. Kaupungin virkamiehet olivat kahden vuoden ajan laiminlyöneet verojen määräämisen ja kantamisen.

Vehreys, talousskandaalit, ilahduttavan vaarattomien asukkaiden ahkeruus ja viinatrokariemieleettömät rikostapaukset tekevät Chicagosta Yhdysvaltain peilikuvan. Hyvää ovat asukkaat, kansalaishenki, kärsivällisyys, ahkeruus ja suopeus. Runsautta on paratiisinomaisin, jättimäisin määrin. Mutta kaikkea tuota horjuttavat jatkuvasti liian puritaaniset lait, häiritsevät liian turmeltuneet virkamiehet, estää suuri valhe, joka turhaan yrittää käydä totuudesta, vaikka kaikki tietävät tarkkaan, että se on valhetta eikä mitään muuta.

HENRY FORD, MELKOINEN MIEKKONEN

”Herra Ford odottaa Teitä päivälliselle.”
”Erinomaista!” Jos haluaisi matkia vieraita tapoja, voisi seurata amerikkalaisten puhetyyliä ja hihkaista innoissaan: ”Okay — fine!” Mutta mutisen vain: ”Erinomaista”, vaikka minua yhtä lailla kiihdyttää ja ilahduttaa oppia tuntemaan mies, josta niin paljon puhutaan. Niin paljon ja niin ristiriitaisesti. Niin paljon hyvää ja niin paljon pahaa.

Olemme Fordin tehtaan vastaanottosalissa Detroitissa. Monumentaalinen rakennus, valoisa, aurinkoinen, marmori loistaa kirkkaasti sisällä ja ulkona. Pari herrasmiestä, jotka osaavat paitsi englantia myös saksaa tahi ranskaa, pitävät meille seuraa. He kuuluvat Henry Fordin pääesikuntaan ja esittelevät meille suurta tehdasta. Kyse ei ole etuoikeudesta. Kaiken aikaa monet haluavat nähdä Ford-tehtaan, ja heitä johdetaan kolmenkymmenen tai viidenkymmenen hengen ryhmissä. Miehiä, naisia, lapsia. Joskus kokonaisia kouluja. Katkeamaton toivioretkeläisten virta vaelttaa tähän työn ihmelaitokseen.

Satatuhatta henkeä on kulloinkin kahlehdittuna liukuhihnan ääreen. Viisi päivää viikossa. Kahdeksan tuntia päivässä. Lähiaikoina, heinäkuun puolessavä-

lissä, vain yhdeksänkymmentätuhatta tekee nelipäiväistä viikkoa. (Väliajaksi Ford pysäyttää toiminnan kokonaan.) Maailmanlaajuisen talouskriisin seuraus. Nyt työ on kuitenkin lähes täydessä käynnissä. Vaikutelma on jättimäinen, vaikka tuntisi Škodan laitokset tai Rüsselsheimin Opel-autotehtaan tai jonkin muun teollisen suurlaitoksen.

Valtaisissa halleissa kaikuu jättimäisten koneiden metallinen musiikki. Jyminä, humina ja ukkosenjyrähdykset, jotka kajahtelevat valtavankokoisista vasaroista. Lisäksi kuristettujen, kesytettyjen tulenlieskojen kohiseva huokailu. Jokaisessa hallissa etenee suurellinen ketju tasaista, tarkkaan laskettua vauhtia. Liukuhihna. Jokainen osanen liikkuu lakkaamatta, odottaa käsittelyä, liikkuu vitkastelematta eteenpäin, niin kuin sille on määrätty. Tämä työ kiiruhtaa eikä pysähdy iloitsemaan. Täällä liike on aikaa itseään, joka pysähtymättä mataa eteenpäin ja vaatii, ettei sitä haaskata eikä hukata vaan käytetään hyödyksi.

Aika sinänsä ja työ sinänsä ovat täällä yhtyneet, ja ne viettävät itsenäistä, pakottavan käskevää elämäänsä.

Kun ihminen on sulautettu tähän jättimäiseen, tyrannimaiseen liittoon, hänelle ei todellakaan jää tilaa hutilointiin, tauon pitämiseen eikä hän voi antaa periksi millekään henkilökohtaiselle tarpeelleen tai yksilölliselle taipumukselleen.

Osat tulevat loputtomana jonona, yksi kerrallaan

hänen luokseen, viipyvät pari sekuntia, jotka hänen ainoa toimenpiteensä tarvitsee, ja jatkavat eteenpäin. Jos ihminen epäröi vain minuutinkin, jää juttelemaan tai ryhtyy tekemään jotakin muuta, mitä ei hänen tehtävänsä kuulu, vain minuutin ajaksi, silloin jo syntyy ruuhka ja kaikki toiminta pysähtyy. Niin kauan kuin ihminen suorittaa työvelvoitettaan, häntä ei voida irti erottaa ajan ja työn pakottavasta yhtymästä. Hän on enää hädin tuskin ihminen, ei varmasti enää yksilö, ei muuta kuin koneiston vipu, ratas tahi mäntä.

Jyrkemmin, pelottavammin ei mekaanisen ja henkisen työn eroa voida enää korostaa.

Jos ihmiset näyttäivät täällä sieluttomilta ja koneet eläviltä, niin on täällä myös kuolleita olentoja, jotka saavat inhimillisen hahmon ja vaappuvat kohti tarunomaista kohtaloaan. Näitä ovat vanhat ja käyttökelvottomat autot.

Vain se, joka on nähnyt amerikkalaisille maanteille jääneitä autonraatoja tai syrjäisille paikoille kaupunkien ulkopuolelle hyljättyjä riisuttuja, ruosteisia, hajonneita autokolonnia, vain se voi tietää, miten viheliäisiä näkyjä ne ovat.

Kuolleet autot ohjataan täällä Fordilla jaloon tarkoitukseen. Ne sulatetaan, ja ne nousevat muuntuneessa hahmossa uuteen nuoruuteen, uuteen olemassaoloon. Eräänlaista kuolemattomuutta, joka on tavaltaan sukua sielunvaelluksen opille.

HUOMAUTUKSIA

Andrew Carnegien perustama kansainvälinen rauhansäätiö (Carnegie Endowment for International Peace) pyrkii edistämään kansainvälistä yhteisymmärrystä ja yhteistyötä järjestämällä lehdistön edustajien vaihtovierailuja Yhdysvaltain ja muiden maiden välillä. Keväällä 1930 Yhdysvaltoihin kutsuttiin keski- ja pohjoiseurooppalaisia toimittajia kahdestatoista maasta. Itävaltaa edusti Felix Salten, *Neue Freie Pressen* toimittaja ja Itävallan PEN-klubin presidentti; Pohjoismaita ja Baltiaa edustivat muiden muassa Urho Toivola (*Turun Sanomat*) Suomesta, Sven Backlund (*Ny Tid*) Ruotsista, Erik Møller (*Berlingske Tidende*) Tanskasta ja Georg Meri (Viron ulkoministeriö) Virossa. Kaikkiaan delegaatioon kuului 14 jäsentä.

Toimittajaseurue saapui New Yorkiin 18. toukokuuta 1930 S/S Berlin III:lla ja jatkoi matkaansa Washingtoniin 23. toukokuuta. Kulku jatkui Atlantaan 27. toukokuuta, ja New Orleansiin saavuttiin 1. kesäkuuta. Galvestoniin seurue saapui seuraavana päivänä. Grand Canyonissa vietettiin kesäkuun 7. päivä, ja Etelä-Kaliforniaan saavuttiin 8. kesäkuuta. Tutustuttuaan Yosemitein kansallispuistoon seurue saapui San Franciscoon 16. kesäkuuta. Kiertomatka jatkui Salt Lake Cityyn, Denveriin, Omahaan, Chicagoon, Cincinnatiin, Detroitiin ja Buffaloon. Niagaran putouksilta matkattiin Lake Placidiin, ja New Yorkiin palattiin 14. heinäkuuta. Toimittajien kotimatka alkoi 17. heinäkuuta.

Felix Saltenin matkakuvaukset julkaistiin alun perin följetongeina *Neue Freie Presse* -lehdessä alkaen 8. 6. 1930, ja kirja *Fünf Minuten Amerika* julkaistiin seuraavana vuonna. — Urho Toivolan matkakirja *Aurinkoista Amerikkaa* julkaistiin vuonna 1932.